

РОЗДІЛ 7. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

ОСОБЛИВОСТІ ТА РІЗНОВИДИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО СТРАХУВАННЯ
FEATURES AND RISKS OF AGRICULTURAL INSURANCE

УДК 368.03

Алескерова Ю.В.

д.е.н., старший науковий співробітник,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Вінницький національний
аграрний університет

Гуцаленко О.О.

к.е.н., доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Вінницький національний
аграрний університет

У статті розглянуто особливості та різновиди сільськогосподарського страхування. Доведено, що сільськогосподарське страхування залежить від сезонності виробництва. Констатовано, що витоки об'єктивності сільськогосподарського страхування зосереджені у природному, технічному й суспільному середовищі та що сільськогосподарське страхування – це інтеграція майнового, особистого страхування та страхування відповідальності.

Ключові слова: особливості, різновиди, сільськогосподарське страхування, товаро-виробники, страховий захист, майно.

В статье рассмотрены особенности и разновидности сельскохозяйственного страхования. Доказано, что сельскохозяйственное страхование зависит от сезонности производства. Констатировано, что истоки объективности сельскохозяйственного страхования сосредоточены в

естественной, технической и общественной среде и что сельскохозяйственное страхование – это интеграция имущественного, личного страхования и страхования ответственности.

Ключевые слова: особенности, разновидности, сельскохозяйственное страхование, товаропроизводители, страховая защита, имущество.

The article deals with the features and varieties of agricultural insurance. It is proved that agricultural insurance depends on seasonality of production. It is stated that the origins of the objectivity of agricultural insurance are concentrated in the natural, technical and social environments and agricultural insurance is the integration of property, personal insurance and liability insurance.

Key words: peculiarities, varieties, agricultural insurance, commodity producers, insurance protection, property.

Постановка проблеми. Сільське господарство чим далі, тим більше окреслюється потребою у страхуванні, що зумовлюється такими нерегульованими чинниками, як несприятливий вплив руйнівних природних катаклізмів на сільськогосподарське виробництво, негативний вплив сільськогосподарського виробництва на довкілля, злет технологічних, економічних ризиків, міждержавних конфліктів, кримінальних подій. Щороку вітчизняне сільське господарство зазнає втрат від небезпечних природних катаклізмів та негативних погодних явищ. Втрати позначаються у зменшенні врожайності, недоборі врожаю, внаслідок чого сільськогосподарські товаровиробники зазнають помітних матеріальних й фінансових збитків. Середньорічні втрати сільського господарства коливаються у межах 3-5 млрд. грн. (за інформацією Світового банку). Причому останнім часом природні деформації спостерігаються все частіше.

Чітка уточнена позиція щодо загальної категорії страхування дає змогу перейти до визначення особливостей та класифікації її галузевого складника – сільськогосподарського страхування. Саме це поняття вважаємо термінологічною платформою для подальшого вивчення та пошуку напрямів розвитку системи сільськогосподарського страхування.

Так, у 2008 р. сільськогосподарські товаровиробники потерпали від істотного вимерзання озимої пшениці й формування крижаної кірки, у 2009 р. спостерігалися великі морози, у 2010 р. були посуха, пилові буревії, випад граду, у 2011 р. –

повінь, у 2013 р. – знову посуха. На полях України втрати врожайності від негативних природних катаклізмів в окремі роки досягають 45-50%, а в разі кількох негативних подій, як це було зафіксовано в 2009 р., сягають 70% [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам сільськогосподарського страхування на різних його етапах присвячено праці вітчизняних учених: Ю.В. Алескерової, С.В. Сокол, О.А. Сидоренко, О.В. Олійник, Д.В. Шиян та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей та різновидів сільськогосподарського страхування.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Загалом у наукових дослідженнях виділяють декілька методів захисту сільськогосподарського виробництва. До них належать превентивні заходи, репресивні дії, що спрямовані на зменшення ризикових подій, які з'являються, і формування різних страхових резервів. До превентивних заходів належать: уведення карантину, будівництво дамб, гребель, установа зрешувальних систем, спорудження ставків, водоймищ, вогнестійких споруд, закупівля вогнегасників, облаштування ползахисних насаджень тощо. За репресивних дій проводиться гасіння пожеж, здійснюються ветеринарні заходи щодо хворих тварин, відбувається обприскування чи запилення рослин. На противагу цьому лише формування страхових резервів здатне гарантувати необхідне відшкодування втрат, якщо превентивні заходи й репресивні дії не призвели до очікуваних наслідків. Об'єктивна

економічна доцільність визискування сільськогосподарського страхування зумовлена слабкими можливостями держави й ринку гарантувати стабільність функціонування та широку маневреність сільськогосподарських товаровиробників. Так, держава, намагаючись забезпечити стабільність сільськогосподарського виробництва й зменшити втрати сільськогосподарських товаровиробників, змушена регулярно надавати їм фінансову підтримку. Фінансова підтримка набуває форми прямих бюджетних виплат із резервного фонду.

Сільськогосподарське страхування у світі вважається оптимальним методом гарантування безперервності, збалансованості і сталості поступу сільського господарства через створення страхового резерву за рахунок платежів визначеного кола сільськогосподарських товаровиробників, яким загрожують певні ризики [1].

Часто сільськогосподарське страхування ототожнюють зі страховим захистом сільськогосподарських товаровиробників. За нашим переконанням, це теж не є правомірним.

Слід зазначити, що поняття «страховий захист сільськогосподарських товаровиробників» зустрічається у наукових екскурсах кардинально рідше, ніж поняття «сільськогосподарське страхування», і переважно відрізняється певною однобічністю та обмеженістю. Вітчизняні вчені до початку ринкових реформ окреслювали страховий захист як сукупність економічних відносин щодо превенції, усунення, локалізації руйнівних наслідків природних та інших катаклізмів, а також щодо відшкодування отриманих збитків. Термін «страховий захист» трактувався доволі розлого й охоплював не лише створення страхових резервів за рахунок платежів економічних агентів, а й загальнодержавні спеціальні резервні фонди, натуральні та грошові резерви, сформовані самими сільськогосподарськими товаровиробниками, і сімейні заощадження сільського населення.

Сільськогосподарське страхування вважається системою добровільних економічних відносин щодо страхового захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників, пов'язаних із володінням, користуванням та розпорядженням їхнім майном, а також відшкодуванням страховальниками збитків, заподіяних третій особі або її майну, за рахунок страхових фондів, що створюються страховиком за допомогою сплати страховальниками страхових внесків.

Отже, можна стверджувати, що сільськогосподарське страхування – це сукупність економічних відносин між конкретними економічними суб'єктами, де однією стороною є страховики, а іншою стороною виступають страховальники – сільськогосподарські товаровиробники, які за обумовлену плату передають свої потенційні ризики, які можуть настати в сільськогосподарському

виробництві, задля отримання відшкодування під час реалізації страхової події.

Слід акцентувати, що загальне змістове наповнення сільськогосподарського страхування з часом трансформується; розвиток соціально-економічних відносин генерує й якісно нові страхові відносини та методи їх прояву. При цьому сам розвиток сільськогосподарського страхування окреслюється не як проста зміна його стану та контуру, а як саморозвиток, що забезпечує його перехід на вищий рівень функціонування, тобто спостерігається діалектика розвитку відносин та процесів сільськогосподарського страхування. Діалектика породжує симбіоз законів розвитку суспільного буття й пізнання, оскільки вони тотожні за своїм сутнісним наповненням, розрізняючись лише способами прояву. Акцентуємо, що економічні категорії, включаючи сільськогосподарське страхування, як і філософські категорії, являють собою синтезний згусток об'єктивного і суб'єктивного начала, оскільки вони є відлунням реального у суб'єктивному пізнанні людини. Водночас економічні категорії вважаються об'єктивними та абсолютними, оскільки їх логічні абстракції окреслюють об'єктивно існуючі фінансові відносини та процеси. Проте економічні категорії є наслідком динаміки пізнання об'єктивних економічних процесів людиною, тому їх можна вважати абсолютними та відносними. Синтез в економічній категорії «сільськогосподарське страхування» абсолютного й відносного, об'єктивного й суб'єктивного, абстрактного й конкретного ілюструється тим, як вони виділяються в об'єктивних фінансових процесах.

Фінансові процеси і явища сільськогосподарського страхування перманентно трансформуються, зникають, видозмінюються, тобто постійно розвиваються, тому пошук орієнтирів розвитку сільськогосподарського страхування має враховувати історичні факти й світовий досвід, що дає змогу пов'язати минуле та сучасне і спрогнозувати майбутнє, адже будь-яка оцінка сучасного стану сільськогосподарського страхування у відриві від історичного може призвести до поверхневих чи навіть помилкових результатів. Уважається, що не існує «чистого» спостереження, яке «теоретично не обґрунтовується», тому історичні події сільськогосподарського страхування відіграють істотну роль у розумінні його розвитку. На необхідності історичного методу пошуку наполягав Д. Норт у своїй Нобелівській промові, стверджуючи, що «економічна історія розглядає діяльність економічних систем у часі. Пошуки у цій царині не тільки дають змогу по-новому розглядати економіку за минулі періоди, а й сприяють поступу економічної теорії, пропонуючи їй аналітичну модель, яка дає змогу глибше зрозуміти економічну еволюцію» [1].

Розвідки сільськогосподарського страхування у зрізі історичного й логічного аспектів дають змогу

виявити, що його формування трактується дією певних економічних законів (сформульованих Дж.М. Кейнсом), зокрема: конкуренцією, нагромадженням капіталу, попитом й пропозицією, підвищенням потреб, економії праці [1]. Дія цих законів проявляється у напрямках і закономірностях розвитку сільськогосподарського страхування.

Суть сільськогосподарського страхування полягає у тому, що страхувальники – сільськогосподарські товаровиробники за певну плату купляють гарантію відшкодування можливих утрат шляхом диференціації їх обсягу в певному колі страхувальників та в просторі й часі. Таким чином, проявляється принцип солідарної відповідальності, який дає змогу корегувати й покривати масштабні збитки сільськогосподарських товаровиробників, які держава не може повністю відшкодувати.

Здійснений пошук переконує, що відособлення майнових видів сільськогосподарського страхування пов'язане з певними специфічними особливостями: специфікою страхових об'єктів, видами страхування і колом переважаючих загроз [1].

Об'єктом сільськогосподарського страхування вважається майновий інтерес до сільськогосподарського виробництва, а предметом – ризик утрати сільськогосподарської продукції, доходу сільськогосподарських товаровиробників, понесених ними витрат на виробництво сільськогосподарської продукції. Специфічними об'єктами сільськогосподарського страхування, як уже зазначалося, виступають сільськогосподарські рослини та тварини, які мають відмінності з іншими об'єктами, які підлягають майновому страхуванню, через те, що вони є живою природою. Як визнавав К. Маркс, динаміка сільськогосподарського виробництва проявляється як динаміка природи, яку пробує зорієнтувати людина, а тому стихійні явища діють на нього з більшою силою, ніж на промислові виробництва. Переважно майнове страхування здійснюється від ризику прояву вогню (пожежа, вибух), на відміну від цього для сільськогосподарського страхування основними ризиками вважаються нещасні випадки й хвороби худоби та птиці, несприятливі природні катаклізми і ризик знищення посівів хворобами, шкідниками, що зменшує урожайність та ефективність рослинництва. Акцентуємо, що сільськогосподарські ризики часто виділяються як ризики аномальні (зсуви, засуха, повінь, злива). За інтенсивністю впливу вони можуть належати до катастрофічних ризиків, оскільки можуть розповсюджуватися на великих територіях декількох областей. Пожежа також може охопити певну кількість страхових випадків, але вона не має домінуючого впливу. Лише за страхування нерухомості у сільському господарстві її домінування серед страхових ризиків відновлюється.

Сільськогосподарському страхуванню притаманний тісніший зв'язок із динамікою формування

страхового резерву страховика. Цікаво, що весь час державної монополії на сільськогосподарське страхування супроводжувався участю широкого кола страхувальників (колгоспів, радгоспів, сільського населення).

Сільськогосподарські товаровиробники можуть бути повноцінними страхувальниками виключно за потужного сільськогосподарського виробництва (так, за рівнем продуктивності праці вітчизняне сільськогосподарське виробництво у світовому рейтингу знаходиться на 35-му місці).

Як переконуємося, сільськогосподарське страхування – це комплексне, розгалужене поняття, яке включає різноманітні галузі страхування: майнове, особисте та відповідальності. Цілком логічно, що воно входить до майнового, особистого страхування та страхування відповідальності, які водночас вважаються різновидами страхування.

Метою сільськогосподарського страхування вважається повна чи часткова виплата відшкодування сільськогосподарським товаровиробникам утрат через реалізацію негативних, переважно стихійних, явищ.

Витоки об'єктивності сільськогосподарського страхування зосереджені у природному, технічному й суспільному середовищі, а витоком сільськогосподарського страхування щодо прийняття управлінських рішень слід уважати причини, пов'язані з неповним урахуванням суб'єктом, що ухвалює заходи, ступеня своєї свободи. Акцентуємо, що «точніше визначення змістового наповнення й характеру об'єктивності чи суб'єктивності сільськогосподарського страхування, навіть у площині матеріалістичної діалектики, неможливе» [1]. У цьому контексті доцільно згадати, що Шульц слушно зауважував: «Це демонструють невдалі спроби сформулювати визначення, здійснені ще у 60-х роках групою визнаних німецьких авторитетів зі страхування: В. Гросе, Р. Шмідтом, Г. Мюллером-Лутце та іншими».

Оскільки сільськогосподарське страхування охоплює й управлінську діяльність та сферу прийняття управлінських рішень, його важливо сегментувати на чисте та спекулятивне, тобто таке, що з певною ймовірністю призведе чи до бажаних, чи до негативних наслідків.

Зважаючи на розглянуте, доходимо висновку, що, оскільки всі види сільськогосподарського страхування так чи інакше пов'язанні зі страховим захистом сільськогосподарських товаровиробників, його слід класифікувати за циклами обігу сільськогосподарського виробництва:

1) грошовим циклом, який пов'язаний із формуванням капіталу і придбанням за фінансові ресурси необхідних засобів виробництва;

2) операційним, суть якого зосереджена у формуванні доданої вартості шляхом переносу на виготовлену продукцію вартості основних засобів,

робочої сили, використаних сировини, насіння, матеріалів, палива, мастил тощо;

3) товарним, пов'язаним із реалізацією готової сільськогосподарської продукції та надходженням виручки.

В основу класифікації сільськогосподарського страхування слід покласти розбіжності за об'єктами, за видами загроз та обсягами страхової відповідальності. Градація страхування за об'єктами сільськогосподарського страхування – це ієрархічна композиція його перерозподілу за галузями, підгалузями та видами. Всі ланки класифікації сільськогосподарського страхування охоплюють форми його здійснення: обов'язкову і добровільну.

Таким чином, для всебічного окреслення властивих йому особливостей градація сільськогосподарського страхування має будуватися за такими ознаками: за галузями сільського господарства; за видами господарської діяльності; за способом організації; за періодичністю; за зорієнтованістю; за страховим забезпеченням; за об'єктом страхування; за статусом страховика; за кругообігом; за формою здійснення; за відкритістю; за технологією розрахунку страхових тарифів; за методами формування страхових резервів і корегування ними; за реальністю страхування; за кластерами страхувальників; за господарською цінністю; за видами страхових виплат; за цільовим призначенням; за способом визначення страхових сум; за статтями балансу; за тривалістю; за вартістю інтересу; за фазами відтворення; за цільовим призначенням; за характером страхових загроз; за характером сплати внесків; за характером виплат; за періодичністю страхування; за традиційністю; за реальністю.

Взаємодія страховика, держави й страхувальника, котрі фактично є протилежними учасниками прояву сутності одного явища, вважається витокком саморуху сільськогосподарського страхування. Саморух сільськогосподарського страхування – це динаміка його саморозвитку, платформою якого є процеси взаємодії його учасників, що єднають, перетинаються й взаємно доповнюють та підтримують один одного. Водночас, оскільки учасники є протилежностями, то разом із процесами саморозвитку сільськогосподарського страхування спостерігається боротьба протилежних тенденцій, які, врешті-решт, визначають вектор його саморозвитку. За наявності певних взаємозалежностей, узгоджувачись із законом єдності й боротьби протилежностей, сільськогосподарське страхування як певне економічне явище не потребує зовнішнього впливу, яке б штовхало його до руху, а містить ці драйвери в собі. Взаємодія, єдність, взаємодоповнення протилежностей уважаються тим, що трансформує явище у саморухливе. Така суперечлива динаміка взаємодії протилежних учасників і проявляється як стимул та імпульс щодо якісних змін сільськогосподарського страхування.

Трансформація сільського господарства до нових економічних умов супроводжується й трансформацією сільськогосподарського страхування, і навпаки. Ці трансформаційні динаміки відбуваються паралельно. Традиції сільськогосподарського страхування накладаються на якісно нову композицію потреб сільськогосподарських товаровиробників у царині страхування, що й зумовлює його модернізацію. Взаємодія і взаємовплив цих трансформаційних динамік формує й нові підходи до механізмів, технології сільськогосподарського страхування, вимагає його розвитку та формування певних передумов. Водночас із розгортанням інноваційного прогресу та відповідної сукупності економічних зв'язків і відносин питання сільськогосподарського страхування стають усе вагомішими й починають відігравати значиму роль у контурі важливих чинників щодо сучасного й майбутнього поступу сільського господарства [1].

Висновки з проведеного дослідження. Розвідини економічної сутності та різновидів сільськогосподарського страхування демаскували, що об'єктивна необхідність у ньому зумовлена генеруванням різноманіття загроз, під час реалізації яких можуть бути ускладнення та нанесена шкода економічним інтересам сільськогосподарських товаровиробників. Установлено, що сучасний стан поступу сільського господарства окреслюється ускладненнями й деформаціями динаміки відтворення, злетом параметрів і поглибленням глобалізації та інтеграції сільськогосподарського виробництва, розгортанням ринкових умов господарювання. Передумовами безперервного розширеного відтворення сільського господарства вважаються його результативність та безперервність.

Підсумовуючи, відзначимо, що сільськогосподарське страхування – це інтеграція майнового, особистого страхування та страхування відповідальності. Його різновидами є страхування сільськогосподарських тварин, урожаю сільськогосподарських культур, нерухомого та рухомого майна, земель сільськогосподарського призначення, відповідальності сільськогосподарських товаровиробників, їх доходу, екологічне й особисте страхування.

Відповідно до теоретичної інтерпретації поняття сільськогосподарського страхування, для виконання комплексу превентивних чи захисних заходів здійснюють акумуляцію й нагромадження натуральних і фінансових запасів для відшкодування завданих несприятливими явищами збитків. У сільськогосподарських товаровиробників посилюється потреба у страхуванні. Метою сільськогосподарського страхування вважається стабілізація господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників за допомогою страхових виплат, що зумовлені наслідками негативних явищ, настання яких неможливо прорахувати у просторі та часі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алескерова Ю.В. Розвиток сільськогосподарського страхування: теорія, методологія, практика. Київ; Вінниця: Діло, 2015. 366 с.
2. Сокол С.В. Змішане страхування сільськогосподарських ризиків: держава та аграрний страховий пул. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2014. № 40. С. 260-265.
3. Сидоренко О.А. Особливості страхування з державною підтримкою у аграрному секторі України. Економіка та держава. 2013. № 4. С. 71-74.
4. Олійник О.В. Циклічність відтворювального процесу в сільському господарстві. Харків: ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, 2005. 322 с.
5. Шиян Д.В. Сталість і циклічність розвитку сільського господарства: теорія, методологія, практика: монографія. Харків: ХНАУ, 2011. 307 с.

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ MANAGING FINANCIAL RESOURCES OF PUBLIC ENTERPRISES

У статті розглянуто управління фінансовими ресурсами державних підприємств. Доведено, що функціонування фінансів державних підприємств неможливе без участі фінансової системи. Констатовано, що основною метою реформи держпідприємств є підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки, що фінанси державних підприємств утворюють самостійну фінансову ланку країни, функціонування яких пов'язано з розвитком державного сектору в національній економіці.

Ключові слова: управління, фінансові ресурси, державні підприємства, фінансова система, державний сектор економіки, активи, держава.

В статье рассмотрено управление финансовыми ресурсами государственных предприятий. Доказано, что функционирование финансов государственных предприятий невозможно без участия финансовой системы. Констатировано, что основной целью реформы госпредприятий является повышение эффективности деятельности субъектов

хозяйствования государственного сектора экономики, что финансы государственных предприятий образуют самостоятельное финансовое звено страны, функционирование которых связано с развитием государственного сектора в национальной экономике.

Ключевые слова: управление, финансовые ресурсы, государственные предприятия, финансовая система, государственный сектор экономики, активы, государство.

The article deals with the management of financial resources of state enterprises. It is proved that the functioning of public sector finances is impossible without the participation of the financial system. It was stated that the main goal of the state enterprises reform is to increase the efficiency of the business entities of the state sector of the economy and finance the state enterprises form an independent financial sector of the country, functioning of which is connected with the development of the state sector in the national economy.

Key words: management, financial resources, state enterprises, financial system, state sector of economy, assets, state.

УДК 336.131

Алескерова Ю.В.

д.е.н., старший науковий співробітник, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Вінницький національний аграрний університет

Ременюк А.Р.

магістр
Вінницький національний аграрний університет

Постановка проблеми. Фінанси державних підприємств характеризують систему економічних відносин під час формування, розподілу та використанні фінансових ресурсів на підприємствах із державним капіталом для забезпечення ефективного розвитку їх на всіх стадіях життєвого циклу.

Фінанси державних підприємств мають на меті розширене відтворення основних і оборотних виробничих фондів праці, акумуляцію частини чистого доходу, створюваної у процесі матеріального виробництва, для забезпечення розширеного відтворення виробництва.

Фінанси державного підприємства тісно пов'язані з фінансовою системою держави, становлять її невід'ємну частину. Фінанси державних підприємств мають більш складну систему зв'язків із фінансами держави, ніж підприємства інших форм власності.

Функціонування фінансів державних підприємств неможливе без участі фінансової системи.

Так, за рахунок державного та місцевих бюджетів фінансуються створення нових державних підприємств, їх інвестування та пільгове кредитування, покриття запланованих збитків. Основну частку у цьому фінансовому потоці на сучасному етапі становлять державні інвестиції.

Водночас за рахунок фінансів державних підприємств формується частина доходів державного бюджету України. Таке формування здійснюється шляхом податкових та інших відрахувань державних підприємств до загальнодержавного та місцевих бюджетів України, зборів та відрахувань у державні цільові позабюджетні фонди, надходжень до бюджетів різних рівнів, коштів від оренди місцевих майнових комплексів державних підприємств та приватизації їхнього майна, вилучень частини прибутку за результатами господарської діяльності цих підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти проблеми управ-